

Opinnäytetyö (AMK)

Esittävä taide

Sirkus

2021

Mia Toivola

SIDESHOW

– sivussa, sivuutettu vai sivuesitys?

Mia Toivola

SIDESHOW

- sivussa, sivuutettu vai sivuesitys?

Opinnäytetyö käsittelee sirkuksen esittämisen tyyliä sideshow ja miten se ilmenee nykypäivän Suomen sirkuskentällä. Sideshow syntyi sirkusteltojen viereen tarjoilemaan kummajaisviihdettä aikansa yleisölle. Sideshownäytöksissä lavalla oli muun muassa miekannielijoita, käärmemäisen notkeita ihmisiä, raajarikkoja ja perinteikkäästi kummajaisia, joilla oli kehossaan joku epämuodostuma tai he olivat muuten ulkonäöltään poikkeavia. Nykypäivänä sideshow on siirtynyt pois sirkusteltojen kyljestä muun muassa televisioon ja nykysirkusesitysten tehokeinoksi.

Opinnäytetyö avaa sideshown käsitettä ja kummajaisviihteen historiaa. Näitä tarkastellessa päästään erilaisuutta käsittelevien aihepiirien ääreen. Miksi erilaisuus on kiinnostavaa? Mitä on erilaisuus? Minkä koemme erilaisuudeksi? Estetiikka ja kauneuskäsitteet ovat hyvin kulttuurisidonnaisia, mutta niitä selittävät myös biologiset näkökulmat. Sideshow haastaa kauneuskäsitteet esittävän taiteen lajina tuoden estetiikallaan lavalle rosoisuutta ja yleisöä shokeeraavia numeroita.

Opinnäytetyön lähteinä olivat kirjallisuuslähteet, omakohtaiset kokemukset, tapaustutkimus ja tekemäni puolistrukturoitu kysely valikoiduilta alan ammattilaisilta. Tutkimustuloksena voidaan todeta, että sideshow on osa ilmiötä uteliaisuutta outoa kohtaan.

ASIASANAT:

sirkus, fakiiri, friikki, sideshow, friikkisirkus, kummajainen

Mia Toivola

SIDESHOW

- On the side, ignored or sideshow

This thesis explores sideshow witch is performing genre for circus and how it manifests itself in today's finnish circus field. Sideshow was born next to big top circus tents to serve freak entertainment for audience. In sideshows on the stage you could see for example sword swallows, snake like flexible people, cripples and traditionally freaks with some kind of deformities or anomalies. In these days sideshows aesthetics are moved away from circus to television or special effects in contemporary circus.

Thesis will open the concept of the word sideshow and the history of the freakshows. When examin these subjects, concept of difference will come to subject of matter. Why different if interesting? What is difference? And how difference is experienced? Aesthetics and concept of beauty are very linked to culture but they are explained by biology also. Sideshow challenges beauty concepts as a type of performing art with it's aesthetics bringing rough and shocking acts to eyes of audience.

As the sources of thesis there are written sources like books, own experience of the matter, case study and half structured inquiry from selected sideshow professionals. As the result of this research will be proven that sideshow is part of the phenomom of curiosity towards weird.

KEYWORDS:

circus, fakir, freak, freakshow, sideshow, human anomaly

SISÄLTÖ

KÄYTETTY SANASTO	6
1 JOHDANTO	7
2 TUTKIMUKSEN TAUSTAT JA MENETELMÄT	9
2.1 Aineisto	9
2.2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja kirjallisuus	10
3 SIDESHOW KÄSITTEENÄ	12
3.1 Erilaisuuden kokeminen	16
3.2 Kauneus esiintyjän silmissä	19
3.3 Miksikö siis sideshow?	21
3.4 Kummajaisviihteen historia	21
4 TAPAUSTUTKIMUS HERR EMIL´S SHOCK CIRCUS	29
5 KYSELYTULOKSET	33
5.1 Lassi Tauriainen	33
5.2 Lucky Hell	34
5.3 Antti Kervinen	35
5.4 Ammattilaisten näkemys sideshow´sta	36
6 LOPUKSI	37
LÄHTEET	39

LIITTEET

Liite 1. Haastattelu englanniksi
Liite 2. Haastattelu suomeksi

KUVAT

Kuva 1 Kuva: Sini-Charlotta Ahlqvist	30
--------------------------------------	----

KÄYTETTY SANASTO

fakiiri	henkilö, joka pystyy tekemään keholleen epäinhimillisiä asioita kuten lävistää itsensä tai niellä miekkoja
friikki	ulkomuodoltaan poikkeava henkilö, mutta etenkin vakiintuneempi termi Pohjois-Amerikan friikkisirkuksissa
friikkisirkus	esitys, jossa esitellään poikkeavia ihmisiä tai heidän fakiirisia taitojaan
human blockhead	henkilö, joka pystyy työntämään mahdottoman kokoisia tai pitkiä asioita nenäonkaloihinsa, kuten naulaamaan naulan nenänsä sisään
impressaari	friikkien ja kummajaisten esittelijä; nykypäivän sana manageri kuvaa impressaaria, jotka saattoivat käyttää esiintyjäänsä taloudellisesti hyväksi
kolossi	vanha termi poikkeavan pitkälle ihmiselle
kummajainen	ulkoiselta ominaisuudeltaan tai taidoiltaan poikkeava ihminen tai eläin
kääpiö ihmiselle	vanha negatiivissävytteinen termi lyhytkasvuiselle ihmiselle
sideshow	sivuesitys, joka terminä vakiintui sirkuksen pääesityksen ohessa esitettynä esityksenä, jossa oli niin ihmis- kuin eläinkummajaisia

Sanaston lähteenä on käytetty V.-J. Sutisen (2019) teosta Kääpiöistä kolosseihin – Kummajaisten historia Suomessa.

1 JOHDANTO

Kummajaisten ja luonnonoikkujen ihmettelyä on ollut olemassa niin kauan kuin ihmiset ovat olleet uteliaita. Oli kyse soveliaisuudesta tai ei, jos vastaan kävelee polvenkorkeinen aikuinen, pari pään mittaa pidempi jättiläinen, toisissaan kiinni olevat kaksoiset tai täysin karvan peitossa oleva mies, niin ihmisillä on olemassa tarve vilkuilla. Pitkään eläneestä kiinnostuksesta muotopuoliin ja poikkeamiin on olemassa merkkejä runsaasti luettavissa olevista vanhoista teoksista, kuten Gilgamesh, Egyptin kuolleiden kirja ja jopa Raamatusta löytyy hirviöitä Behemotista Leviataniin. Käsitys kummajaisista on siis ollut olemassa jo pitkään ja on mahdollista, että suurten eeposten kirjoittajat ovat saaneet inspiraationsa tosielämän kummajaisista ja friikeistä. (Sutinen 2019, 20–21).

Olen havainnut, ettei suomalaisessa kirjallisuudessa käsitellä paljoakaan kummajaisesityksiä ja haluan siksi paneutua opinnäytetyössäni tähän aiheeseen ja avata sideshow'n käsitettä sekä historiaa. Ammennan asiantuntevuutta tähän työhön omasta kokemuspohjastani entisen sideshow-ryhmän Herr Emil's Shock Circuksen klovnina. Kerron omakohtaisen kokemuksen sideshow-ryhmässä esiintymisestä ja siinä esiintyneistä artisteista luvussa 4.

Opinnäytetyö avaa sideshow'n käsitteen sekä pohtii erilaisuutta ja kauneuden käsitteitä luvussa 3. Pohtiessani sideshow'n olemusta, niin mieleeni tulee tummanpuhuva vääristynyt sirkusesitys, jossa voi nähdä epätavallisia numeroita ja esiintyjä, jotka saavat katsojan ihmettelemään ihmisen pystymistä kaikessa eriskummallisuudessaan. Aikoinaan sideshow syntyi sirkusteltojen viereen tarjoamaan yleisölle kummajaisviihdettä. Sittenmin tämä esittämisen tyyli kohtasi muutoksen, kun maailman sotien jälkeen sosiaaliset järjestelmät kehittyivät sekä lääketieteen edistyksen mukana tullut tietämys ihmiskehosta kasvoi. (Purovaara 2005, 55.) Voidakseni kertoa tästä aiheesta sujuvasti syvennyn kummajaisviihteen historiaan luvussa 3.

Sirkuksen ja sideshow'n omintakeisten tematiikkojen pohtiminen sekä kauneusihanteiden määrittely ovat iso osa sideshow'n käsitteen etsimistä.

Kummajaisviihde on marginaalihistoriaa, jossa yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ilmiöt pääsevät näyttäytymään paljaampina. Friikkisirkuksista puhuttaessa päästään keskustelujen äärelle orjuudesta, siirtolaisuudesta, ihmisoikeuksista ja outoudesta. Miten erilaisuuteen suhtaudutaan, on kiinnostavasti esillä arvojen ja asenteiden muuttuessa ajan saatossa. (Sutinen 2019, 16–17.)

Uteliaisuus tuntematonta ja erilaisuutta kohtaan on kuitenkin ollut olemassa jo paljon pidempään ennen sideshow'n kaupallistumista, joten kummajaisilla oli paljon aikaisemmin paikka kansanviihteenä historiassa. Koen tämän aiheen käsittelyn ajankohtaiseksi opinnäytetyössäni, koska elämme tällä hetkellä maailmassa, jossa erilaisuuden hyväksyminen ja hyväksymättä jättäminen on jatkuvasti uutisoinnin kohteena. Siksi haluan tutkia ja kertoa näistä eriskummallisista taiteilijoista, jotka viihdyttivät ja menestyivät erilaisuudestaan huolimatta.

Opinnäytetyö pyrkii vastaamaan kysymyksiin, mitä on sideshow ja miten sideshow näyttäytyy suomalaisella sirkuskentällä nykypäivänä. Opinnäytetyön lähteinä käytän omien kokemuksieni lisäksi kirjallisuutta, artikkeleita ja podcastia. Yksi merkittävä lähde opinnäytetyössäni on vuonna 2019 julkaistu Ville-Juhani Sutisen Kääpiöistä Kolosseihin – Kummajaisien historia Suomessa -kirja, koska tämä teos on selkeä tietokirjallinen katsaus kummajaisnäytösten historiaan. Kartoittaakseni sideshow'n nykytilannetta artistien näkökulmasta lähetin kyselyn aiheesta kolmelle tietämälleni alan ammattilaiselle. Kyselyyn vastasivat Suomessa ja maailmalla paljon esiintynyt australialaissyntyinen miekannielijä Lucky Hell, suomalainen Kainuusta kotoisin oleva lasimurska-artisti Lassi Tauriainen sekä 2007 toimintansa lopettaneen sideshow-ryhmän Circus Mundus Absurduksen perustajajäsen Antti Kervinen. Kyselyn tulokset avaan luvussa 5.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAT JA MENETELMÄT

Sideshow on osa suurempaa erilaisuuden ilmiötä ja tutkin opinnäytetyössäni, miten kyseinen ilmiö on näyttäytynyt historiassa ja miten koemme sen ylipäättään. Tutkimuksessani esiintyy myös henkilökohtainen tapaustutkimus ajasta, jolloin työskentelin Herr Emil's Shock Circus sideshow-ryhmän klovnina. Tutkimusaineistoinani oman kokemukseni lisäksi käytän kirjallisuutta, artikkeleita, podcastia sekä kyselytutkimusta sideshow-ammattilaisilta kartoittaakseni mahdollisimman kattavasti tutkimuskysymystäni: miten sideshow näyttäytyy nykypäivän Suomen sirkuskentällä? Tarkastelen sideshow'n käsitteen määritelmää, sillä virallista määritelmää aineistojeni mukaan ei ole. Tästä käsitteen epämääräisyydestä johtuen tutkimukseni ei ole tarkoitus löytää universaalisti pätevää vastausta, vaan tarkastelen ilmiötä tämän tutkimusotoksen viitekehyksien perusteella.

2.1 Aineisto

Opinnäytetyössäni kokemuksellinen lähdeaineisto on samalla henkilökohtainen tapaustutkimus ja sisältää omat havainnot kokemuksistani sideshow-ryhmässä esiintymisestä ja ryhmän sekä esiintymismateriaalin kokoamisesta. Vertaan kokemuksiani muun muassa kummajaisviihteen historialliseen viitekehykseen sekä pystyn käymään kokemusteni pohjalta dialogia aineistojeni kanssa. Pysin objektiiviseen näkökulmaan, mutta täydellinen objektiivinen itsereflektointi ei ole mahdollista. Omakohtaisia kokemuksia avaan myös näkemistäni nykysirkusesityksistä ja tämän tutkimuksen myötä havainnoimiani sideshow-viittauksia niiden sisällöissä. Nykypäivän sideshow'n tilaa määritellessä teetin myös kyselyn kolmelle sideshow-ammattilaiselle, jotka vastasivat kysymyksiini heidän henkilökohtaisista kokemuksistaan sideshow'n tekijöinä sekä heidän kauneuskäsitteistään, sillä koen nimenomaan estetiikan erottavan sideshow'n varsinaisesta sirkuksesta. Sideshow-artistien kokemusten kautta pystyn luomaan ymmärrystä, mitä sideshow nykypäivänä on.

Koska erilaisuuden tarkastelu on aiheena hyvin laaja, niin valitsin löytämieni lähteiden perusteella näkökulmat, joiden avulla pyrin saamaan kuvan sideshow’sta erilaisuuden ilmiönä. Tarkasteltaviksi aiheiksi valikoitui sideshow’n historia, kulttuurinen erilaisuuden kokeminen, erilaisuuteen reagointi biologian ja osittain psykologian kannalta sekä kauneuskäsitteet. Kaikki nämä aiheet olisivat yksityiskohtaisesti tarkasteltuina kokonaisen opinnäytetyön mittaisia, niin perehdyin aiheisiin pääpiirteittäin ja jätän syvemmän tarkastelun seuraavien opinnäytetöiden tekijöiden harteille. Syvennyin aineistoihin sen verran, että ne palvelevat tutkimuskysymysteni lopputulemaa.

2.2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja kirjallisuus

Opinnäytetyössäni yksi keskeisin lähde on kummajaishistoriaa käsittelevä tietokirjateos Kääpiöistä kolosseihin (Sutinen 2019). Kirjassa tarkastellaan uteliaisuutta luonnonoikkuja kohtaan syntynyttä viihteen muotoa kummajaisviihdettä sen monimuotoisissa ympäristöissä historian saatossa. Yhdeksi näistä ympäristöistä oli sirkusteltojen viereen syntynyt sideshow. Suurimmaksi osaksi myös historiaa sivuavana kirjallisuutena käytän sirkusnäkökulmasta kirjoitettua kirjaa Nykysirkus – aarteita, avaimia ja arvoituksia (Purovaara 2005) sekä Amerikan kummajaisviihdettä ja artisteja käsittelevää kirjaa American Sideshow (Hartzman 2005). Nämä kirjat avaavat suhteellisen kattavasti, miten erilaisuuden ihmettelemisestä on tehty kaupallista viihdettä ja miten viihdemuodon on pitänyt uudistautua ajan ja asenteiden muuttuessa.

Erilaisuutta pohtiessani päätelmiäni tukemaan otin Thomas Hallin (1999) teoksen Identiteetti. Kirjan osio ”Toisen Spektaakkeli” avaa erilaisuutta kulttuurisesta näkökulmasta ja peilaan tätä sideshow-esimerkeillä. Lisäksi lähteinäni käytin artikkeleita ja podcastia kertomaan erilaisuudesta, jotta selventyisi, miksi sideshow’ta pidetään esiintyvissä taiteissa tehokeinona ja miksi sitä kohtaan on helppo kokea inhoa. Kirjallisuuteen ja artikkeleihin perustuva tietopohja ja kyselytutkimus auttavat minua selvittämään sideshow’n luonnetta esittävänä

taiteena. Opinnäytetyöni muotoon ja sisältöön tulevat tosin vaikuttamaan suuresti aiemmat kokemukseni ja ymmärrykseni aiheesta.

3 SIDESHOW KÄSITTEENÄ

Sideshow on sirkuksen ja tivoliin oheen syntynyt sivutuote. Sideshow'ille ei löydy sanakirjasta vastaavaa merkitystä, jonka puhekieli ja sirkuksen historia sekä tivolikulttuuri ovat sille antaneet. Tarkistaessani tätä seikkaa huomasin, että kotini suomi-englanti-sanakirjasta ei löydy tätä sanaa lainkaan. (Rekiaro & Robinson 2004). Sideshow sana on Cambridgen sanakirjassa selitetty pienempänä sivuesityksenä tai tapahtumana pääesityksen vieressä tai osana sitä, joka ei ole täysin harhaanjohtava määritelmä, mutta ei avaa laisinkaan puhekielen merkitystä tälle sanalle.

Sideshow-termi vakiintui jo varhaisten sirkusten pääesityksen ohessa esitettynä, ihmisten uteliaisuuden nälkää ruokkivana pienempänä sivuesityksenä 1600-luvun lopussa (Sutinen 2019, 32). Sideshow'ille oli tyypillistä pitää ohjelmistossaan niin sanottujen luonnonoikkujen, niin eläinten kuin ihmisten esittelyjä. Näillä kummajaisilla oli yleensä kehossaan jonkinlainen ”normaalista” poikkeava epämuodostuma tai taito, joka aiheutti ihmisissä ihmetystä ja jopa kuvotusta. Sideshow'sta tuli lopulta määritellympi viihteen muoto etenkin 1800-luvun Pohjois-Amerikassa, missä sideshow'n joidenkin lähteiden mukaan katsotaan syntyneen, ja sai synonyymikseen teatraalisemman friikkisirkuksen. (Hartzman 2005, 9 & Purovaara 2005, 54 ja 55.) Opinnäytetyössäni käsittelen termejä sideshow ja friikkisirkus – kuten myös termejä kummajainen ja friikki – toistensa synonyymeina.

Sideshow on maailman ajassa näyttäytynyt erilaisissa muodoissa. Aikaisemmin sideshow oli suurimmaksi osaksi ihmiskummajaisien eli nykypäivän termein vaikeasti vammaisten esittelyä. Lääketieteen ja maailman sotien jälkeisen sosiaalijärjestelmän kehityksen myötä sideshow muuttui taitoperäiseksi friikkiydeksi, joka on ammentanut vaikutteita muun muassa fakiiri- ja tatuointikulttuureista. Etenkin opinnäytetyöni historiaosuudessa kerron kummajaisista, friikeistä, kääpiöistä ja muista luonnonoikuista heitä kuvannein

oman aikansa termein ja tämän selittämiseksi haluan lainata suoraan Ville-Juhani Sutista kirjastaan Kääpiöistä Kolosseihin (Sutinen 2019, 13):

Nykyään ei ole asiallista puhua kääpiöistä, vaan on suositeltavaa käyttää sanaa lyhytkasvuinen. Tämä on pelkästään hyvä asia eikä nähdäkseni edusta yletöntä poliittista korrektiutta. Kääpiö-sanana tai muiden vastaavien käsitteiden pyyhkiminen historiasta ja niiden olemassaolon täydellinen kieltäminen, mikä sekään ei ole poikkeuksellinen vaatimus, sen sijaan vääristää menneisyyttä ja aliarvioi ihmisten kykyä suhteuttaa käsitteitä ja ilmiöitä osaksi niiden alkuperäistä käyttöyhteyttä.

Siksi puhun tässä kirjassa kääpiöistä ja jättiläisistä, luonnonoikuista ja kummajaisista, ilman lainausmerkkejä, juuri niinkuin tehtiin reilut sata vuotta sitten. Näitä käsitteitä käytettiin aikoinaan yleisesti kummajaisten esiintymisen yhteydessä, eikä niillä ollu pejoratiivista kaikua kuten tänä päivänä. Toki sanat olivat jo tuolloin alistamisen välineitä, ja juuri siksi ne ovat tärkeitä myös tässä kirjassa; sanat tuovat esiin sen vallankäytön, joka kummajaisiksi määriteltyihin kohdistui aina kun heistä puhuttiin tai heidät pantiin näytille. Tarkoitus ei ole leimata ketään, vaan ilmentää sitä, kuinka asiat aikoinaan tulkittiin. Ainoa sana, jonka laitan lainausmerkkeihin, on ”normaali”, koska sille ei ole olemassa pätevää määritelmää.

Sideshow'n perimässä ovat amerikkalaiset friikkisirkukset sekä 1600-luvulla alkunsa saaneet markkinoiden kummajaisnäytökset. Omakohtainen kokemukseni sideshow'sta muodostui vuonna 2012, kun minua pyydettiin luomaan klovnihahmo uudelle suomalaiselle sideshow-ryhmälle Herr Emil's Shock Circusille. Aluksi kysymyksiä sideshow'n luonteesta oli paljon ja ryhmän ohjaaja Toni Kandelin tutustutti esiintyjät muun muassa DVD-tallenteisiin The Jim Rose Circus Sideshow'sta, josta kerrotaan hieman lisää myöhemmin tässä opinnäytetyössä. Tutustuin sideshow'hun vähitellen ja minulle alkoi muodostua mielikuva jonkinlaisesta sirkuksen pahasta serkusta, jonka historiasta ei oikein tahdota puhua, mutta silti tyyliin luonne kutkuttaa ihmisten uteliaisuutta.

Koska kaupallinen sideshow on syntynyt ja kasvanut sirkuksen kyljessä, niin on tärkeää erotella sideshow sirkuksesta, vaikka nämä esittämisen tyylit ovat rinnastettavissa toisiinsa. Sirkus on karkeasti selitettynä ihmiskehon rajoja rikkovaa huimapäiden esittämää taidetta. Tomi Purovaara kirjassaan *Nykysirkus* Tomi Purovaara (2005) määrittelee sirkukselle kolme tunnetta, jotka mielestäni määrittelevät sitä tarkasti. Ensimmäinen on ilo, joka yleensä ilmenee nauruna esimerkiksi katsoessamme klovnia hauskuuttamassa lavalla, toinen on ihastus ja kolmantena pelko. (Purovaara 2005, 96). Sideshow'ssa rikotaan myös ihmiskehon rajoja, mutta esityksissä saattaa olla selkeästi tarkoituksenmukaista aiheuttaa katsojassa kuvotusta. Sirkuksen kolmesta tunteesta ilo ja pelko, ovat yleensä löydettävissä perinteisistä sideshow-esityksistä, mutta ihastus saattaa olla kadonnut kauhun maailmaan.

Modernin sideshow'n tavaramerkiksi ovat muotoutuneet fakiiriset numerot, kuten miekannielentä, itsensä lävistäminen tai lasimurskan päällä temppuilu, ja estetiikka on usein rosoista verrattuna perinteisiksi miellettyihin sirkusesityksiin. Nykysirkuksen kehityksen myötä sirkustaiteilijat ovat saaneet tuoda lavalle lähes mitä vain. Nykypäivänä aikaisemmin sideshow'ksi mielletyt numerot, kuten esimerkiksi miekannielentä on löytänyt paikkansa ihastusta herättävänä sirkuslajina, riippuen tosin esiintymistyylistä. Nykysirkuksessa sideshow-tyylisiä temppuja ei enää välttämättä omisteta historian esitystyylilleen vaan puhutaan enemmän stunteista. Näin sideshow-temppuja nimitetään esimerkiksi suomalaisessa nykysirkusryhmässä Race Horse Companyssa (Tauriainen 2021). Esimerkiksi seuraavanlaisia taitoon perustuvia sideshow-tekniikoita näin 2012–2018 ryhmän esityksissä: Super Sundayssa heitellään lekaa, Urbotekissa on hiirenloukkuja sekä tikanheittoa ihmistä kohti, Motosikaissa heitellään kirveitä ja pirstotaan lekaharkko esiintyjän rintakehän päällä. Lisäksi olen nähnyt Cirque du Soleilin esityksissä viitteitä kummajaisnäytöksiin, vaikka sellaisina en niitä silloin katsojana kokenut.

Vuonna 2009 lukiosta valmistumiseni kunniaksi äitini vei minut Pariisiin katsomaan Cirque du Soleilin Corteo -esitystä. Esitys järjestettiin Soleilin omassa Big top -teltassa metromatkan päässä Pariisin keskustasta. Silloin en asiaa

pohtinut enkä mielessäni muodostanut yhtäläisyyksiä kummajaisnäytöksiin, mutta esityksessä oli vanhaan humoristiseen kummajaisesitys tyyliin kaksi lyhytkasvuista esiintyjää Grigor Pahlevanyan ja vaimonsa Valentyna Pahlevanyan.

Pariskunta rekrytoitiin Corteoon, koska ohjaaja Daniele Finzi Pasca näki unessaan lyhytkasvuisia ihmisiä ja inspiroitui käsikirjoittamaan Corteo esityksen. Itse esitys kertoo klovnista, joka uneksii omat hautajaisensa ja tässä karnevaalin omaisessa hautajaisrituaalissa esiintyvät Pahlevanyoiden esittämät hahmot The little clown Grigor ja The clowness Valentyna (Tousley 2008). Esityksessä on muun muassa visuaalisesti vaikuttava kohta Helium Dance, jossa päähenkilö pomputtaa Valentynaa, kun tämä on valjastettu suuriin läpinäkyviin heliumpalloon tanssahdellen ilmassa.

Pahlevanyan pariskunta esitti myös villieläinshow'ta ennen kiinnitystään Soleilin kanssa. He kesyttivät seitsemän kotikissaa, joista mustat esittivät panttereita, raidalliset tiikereitä ja persialainen, joka esitti leijonaa (Tousley 2008). Selkeästi pariskunta käyttää pituuttaan hyväksi esityksissään ja pohdittavaksi jää, onko tämä modernia sideshow'ta ja nyky maailman normien mukaan hyvän maun rajoissa.

Samaiselta sirkusryhmältä vuonna 2012 näkemässäni esityksessä Michael Jackson Immortal World Tour oli myös viitteitä sideshow'n soluttautumisesta nykysirkuksen maailmaan. Esityksessä oli yksijalkainen katutanssija. Hän taiteili lavalla useassa numerossa apunaan kainalosauvat eikä hänen poikkeavuutensa missään tapauksessa näyttänyt menoa hidastavan. Tämä täytti myös entisten raajarikkoesitysten tunnusmaiset piirteet, mutta itse näin esiintyjän hyvin taitavana Sutisen sanoin "invaliditaiteilijana" (Sutinen 2019, 210).

Pääosin kuitenkin sirkuksella ja sideshow'lla on täysin erilaiset miellelyhtymät, vaikka rinta rinnan ovat oman aikansa kulkeneet toisistaan erillisinä konsepteina ja myöhemmin kokemani mukaan sekoittuneet niin, että tuskin sideshow'ta tai sen piirteitä esityksistä edes voi tunnistaa. Sideshow'lle on tosin ollut tyypillistä dramatisoida, että liioitella esiintyjien taustaa sekä erityislaatuista. (Sutinen

2019, 14.) Tällaista piirrettä ei välittynyt ainakaan Cirque du Solein tai Race Horse Companyn esityksistä. Sirkukseen mennessä yleisö haluaa oletettavasti ihastua esiintyjien taituruudesta ja jännittää, onnistuvatko he tempuissaan. Sideshow'ssa jännitys on mukana, mutta ihastuksen sijaan tempuilla haetaan shokeeraavuutta epäinhimillisten fakiiritempujen tai ällötyksen kautta.

Koska sideshow mielestäni on pelkkää outouden ja shokeeraavuuden ilotulitusta, niin koen tarpeelliseksi tutkia hieman erilaisuuden kokemista sekä kauneusihanteita ja -käsitteitä. Seuraavissa osuuksissa tätä lukua pohdin, miksi sideshow'n elementit ovat jääneet tehokeinoiksi esittäville taiteille, etenkin sirkukselle. Haen näkökulmia kulttuurista, psykofysiologiasta sekä biologiasta selittääkseni, miksi normaalista poikkeavan esittely synnyttää suuria tunteita ja näin selittää paljolti sitä, miksi sideshow'n kaltainen esittämisen muoto on olemassa.

3.1 Erilaisuuden kokeminen

Opinnäytetyötäni tehdessä paneuduin syvällisemmin sideshow'n maailmaan ja lähdeaineistoja kahlatessani päädyin pohtimaan kauneuden kautta kauheutta. Miksi jotkut asiat ällöttävät meitä ja miksi asiat muotoutuvat tabuiksi, joiden äärellä käsittelemäni aihe sideshow pyörii? Mielestämme on erikoista tai erityislaatuista, jos joku nielee sisuksiinsa kokonaisen miekan tai kaksi ihmistä ovat liitoksissa toisiinsa vaikka lantioistaan, koska emme pysty siihen mitenkään samaistumaan. Samaistumisen kyky löytyy meistä jopa solutasolla, jota avaan tässä osiossa myös, mutta samaistuminen on liitoksissa etiikkaamme ja etiikka on vahvasti liitoksissa kulttuuriimme. Kulttuurimme määrittelee, mikä on oikein ja mikä väärin siinä missä joku on normaalia ja mikä outoa. Erilaisuutta eli toisin sanoen toiseutta on selittänyt teoreetikko (Hall 1999) kirjassaan *Identiteetti*.

Kirjan osiossa nimeltään *"Toisen spektaakkeli"* Hall puhuu kulttuurien olemassaolon aiheuttavan sen, että ihmisillä on tarve määritellä ja luokitella asioita kokeaksemme kulttuurimme eheänä kokonaisuutena. Kun jokin asia ei mahdu keksimämme luokittelujärjestelmän sisään, se koetaan outona. Outous ja

erilaisuus ovat asioita, jotka häiritsevät kulttuurista tasapainoa pudotessaan luokittelun lokeroiden ukopuolelle ja koemme nämä asiat uhkana tälle symboliselle tasapainolle. Näin suljemme kulttuurimme ulkopuolelle asiat, jotka eivät sovi minnekään. Ettei vakaa kulttuuri järky ja pystyisi säilyttämään identiteettinsä, ajaudutaan usein kohti sulkeumaa, joka jättää muukalaiset ja lokeroihin kuulumattomat asiat ulkopuolelle. Kuitenkin, vaikka erilaisiksi mielletyt asiat ovat tabuja ja uhka kulttuurin järjestykselle, niin samanaikaisesti ne voivat olla houkuttelevia asioita ja paradoksaalisesti vaikutusvaltaisia. (Hall 1999, 155–157.) Tämän rinnastuessa sideshow'hun tiedämme mennessämme katsomaan esitystä kohtaavamme varmasti jotain "normaalista" poikkeavaa, joka on kulttuuristen lokeroiden ulkopuolella, mutta erilaisuuden houkuttelevuus ja vaikutusvalta on niin suuri, että haluamme silti nähdä tämän poikkeavuuden omin silmin.

Kun yleisö katsoo trapetsitaiteilijaa esiintymässä suorittamassa opeteltua sirkustekniikkaa vaivattomasti ja sulavasti, niin voidaan todeta tämän sirkustaiteilijan olevan todella taitava siinä mitä hän tekee. Tällainen taituruus herättää katsojissa ihastusta. Kun sideshow-esityksessä artisti hyppii lasimurskan päällä, yleisö saattaa hiljaa ajatuksissaan toivoa, että artisti lopettaisi tai ehkä esitystä ei uskalleta edes katsoa. Molemmat artistit kohtaavat esityksissään loukkaantumisen riskin, mutta kulttuurillinen kupla kestää toista esiintymistyyliä paljon paremmin. Jo pelkästään Suomalaisessa yhteiskunnassa tietynlainen esittämisen kulttuuri on hyväksyttävämpää kuin joku toinen. Oudoiksi koetut esitykset rajaavat myös katsojakuntaa verrattavasti ja sen vuoksi yleensä myös lukeutuvat marginaalitaiteiksi.

Kulttuuri selittää paljolti, miksi sideshow-tyyliset esitykset koetaan epämiellyttäviä tuntemuksia herättävinä ja miksi joku ei siedä niitä katsoa. Psykofysiologia tarjoaa myös perustelun reaktioille katsoessamme inhoa tai kauhua herättävää esitystä. Tämä näkökulma kumpuaa Henry Tikkasen podcastista 2020 "Psykopaatit Keskuudessamme" Yle-areenasta. Podcastissa käsiteltiin ihmisissä ilmeneviä eritasoisia psykopaattisia piirteitä ja kehon reaktioita tunnetiloihin. Aihe sivuaa hieman tätä opinnäytetyötä, kun podcastissa kerrottiin empatian

kokemisesta erilaisiin ärsykkeisiin erilaisten aivokemioiden tuloksena. Esimerkiksi kun ”normaali” ihminen näkee kaverinsa loukkaantuvan, niin peilisolut aivoissamme viestivät keholle tunteen inhosta ja pelosta. Ihmiselle, jolla on psykopaattisia piirteitä ja peilisolut eivät aktivoitu normaalisti, tämä viesti voi mennä aivan muita reittejä ja reaktio saattaa ilmentyä mielenkiintona loukkaantumista kohtaan. Nämä eritasoiset empatian kokemisen piirteet voisivat selittää, miksi joku toinen kokee sideshow-esitykset voimakkaammin kuin jokin toinen.

Italialaisen neurotieteilijän Vittorio Gallesen (2011) mukaan peilisolulla on suuri merkitys empatian kokemisessa. Ihmisillä olevan peilisolujen muodostaman peilijärjestelmän avulla voimme kokea empatiaa ruumiillisten jäljittelymekanismien kautta. Kun katsomme jonkun nostavan kahvikuppia, niin aivoissamme aktivoituvat samat hermot kuin itse tekisimme niin. Samoin kun havaitsemme jonkun välittävän jotain perustunnetta, vaikka inhoa, peilaamme ja koemme samoin. (Gallese 2011, 4–17.) Sideshow esimerkkinä tämä toimisi niin, että katsomme kun artisti hyppii lasimurskan päällä, peilisolut viestivät meille samaistumisen kivusta, kuinka lasi työntyy ihomme läpi, ja reaktio ilmenee inhona.

Lehtiartikkeli sekä podcast herättivät kysymyksiä siitä kuinka paljon psykopaattista käyttäytymistä ihmisistä voidaan löytää vai onko kyse vain tottumuksesta. Tietenkin yhteiskunta ja vallitseva kulttuuri määrittelee, mikä on oikein ja mikä väärin sekä aivokemiamme säätelevät toimiiko ihminen näiden normien mukaan. Psykopaattikin ymmärtää älyllisellä tasolla oikean ja väärän vaikka tunnetasolla kauheudet eivät säväyttäisikään. Jos oman aikansa impressaarit kokivat kummajaisten esittelyn kulttuurin puolesta hyväksyttävänä, niin tuskinpa heitä voi psykopaateiksi sanoa. Tästä pohdinnasta nousee esiin kysymys kysymys: Voisiko sideshow'n yleisöstä osoittaa ihmisiä, joilla voisi olla psykopaattisia piirteitä perustuen heidän reaktioihinsa shokeeraavia numeroita kohtaan? Voidaanko mielenkiinto kehon kummallisuuksiin ja ”kipusirkukseen” selittää psykopaattisilla piirteillä?

Nämä lähteet selvensivät myös syväluotaavasti miten normaalista poikkeamista voi käyttää tehokkeinona esityksissä tai mistä on lähtenyt idea edes tehdä sideshowta. Sideshow on pelkkää normaalista poikkeamisen juhlaa, mutta silti jopa samaistuttavampaa kuin sirkus ja näin aiheuttaa yleisössä voimakkaita tunteita. Tavallisella ihmisellä ei ole käsitystä siitä, kuinka raskasta on harjoitella ja esiintyä trapetsilla, joten harva pystyy täysin samaistumaan trapetsitaitelijaan. Moni on kuitenkin joskus elämässään saanut viiltohaavan tai astunut lasinsirun päälle, niin lasimurska-artistiin on helpompi samaistua, vaikka samaistumisen mielikuva ei ole kovinkaan miellyttävä.

3.2 Kauneus esiintyjän silmissä

Aspekti, joka tekee sideshow'sta perinteiseen sirkukseen verrattuna oman tyyllilajinsa, on sen estetiikka suhteessa kauneuskäsitteisiin. Kauneus on itsessään hyvin vaikea ja epämääräinen käsite. Aineistoihin nojaten voi todeta, että kauneus on aina subjektiivinen kokemus, aikaan sekä kulttuuriin sidottu ja sillä on positiivinen miellelyhtymä. Kauneudelle on paljon määritelmiä pitkin historiaa ja sitä ovat yrittäneet selittää monet filosofiasta tiedemiehiin. (Kuisma 2010.) Empiiristen tutkimusten valossa tutkijat ovat joutuneet olemaan jopa sitä mieltä, että kulttuuriin sidonnaisuuden lisäksi kauneusihanteet ovat täysin mielivaltaisia (Pitkänen 2009).

Biologisesta näkökulmasta tarkasteltuna kauneuden yhteys friikkisirkuksen estetiikkaan on ilmeinen. Terveys ja terve ihminen luokitellaan useissa kulttuureissa kauniiksi. Vallitsevan aikakauden vartalon kauneusihanne ja fyysinen kykeneväisyys viestivät lisääntymiskyvystä, jonka huomioon ottaminen on kaikille eläimille primitiivistä, myös ihmiselle. Tätä tukee muun muassa niin sanottu riikinkukkotutkimus, joka väittää riikinkukon pitkän ja koristeellisen pyrstön viestivän riikinkukon terveydestä, elinvoimasta, selviytymiskyvystä ja hyvistä geeneistä (Pitkänen 2009). Oudoksi mielletty vartalo tai temppujen tekeminen, joissa on tarkoitus osoittaa aie vahingoittaa kehoa, sotivat heti vasten

mielikuvaa terveestä kauniista ihmisestä. Sideshow haastaa kauneuskäsitteet myös tässä valossa. Esittämissä taiteissa, kuten sirkuksessa, ketaan tietyt asiat esteettisesti kauniiksi. Suorat ojennetut raajat, synkronoidut koreografiat ja nousujohteinen rytmitys ovat asioita, joita yleisesti halutaan sirkusesitykseltä, ja näitä asioita opetetaan kädestä pitäen sirkusammattilaisiksi opiskeleville. Niinkuin tanssijoiden, sirkustaiteilijan keho on työväline, jolla luodaan kauneutta ja taiteenlajin sisällä on omat vaatimuksensa ja kauneusihanteensa (Salusjärvi 2014).

Kummajaisviihde on pysynyt estetiikallaan vieraana ja outona, vaikka ihmishistoriassa on ollut monenlaisia kauneusihanteita. Entisaikaan vartalon pyöreys ja runsaus tulkittiin varallisuutena, kun taas nykypäivänä trimmattu hoikka keho on merkki menestyksestä. Kivikaudelta asti esimerkkinä toimivat Venus-patsaat, joissa kuvataan pyöreää naisen vartalo runsain rintavarustuksin. Kaupungistumisen myötä hoikan vartalon ihanne yleistyi. Nykypäivänä 2000-luvun alkupuolen trendi langan laihuudesta on vaihtunut lihaksikkuuden ihannointiin. Tämäkään lähestyminen ei ehkä tue terveysihannetta, sillä liian alhainen rasvaprosentti on kuitenkin hengenvaarallista. Lihaksikkuuden ihannoinnista huolimatta ylipaino keskuudessamme on huomattavasti yleisempää, joten kivikautinen ihminen hyppisi riemusta tällaisesta kehityksestä (Salusjärvi 2014).

Vaikka vartaloihanteet ovat muuttuva ja hyvin häilyvä asia, niin sideshow on ottanut kaiken irti esiintyjensä vartaloiden erityispiirteistä, niin liikalihavista kuin laihoista. Drew Friedmanin piirtämää karikatyyrikuvakirjaa sideshow friikeistä selatessa, voi törmätä useisiin artisteihin, jotka kantoivat taiteilijanimiä kuten: Fat Man, Fat Lady, Skeleton Man, Skinny Man. (Friedman ym. 2010, 30-78.) Kuvia katsottaessa herää kysymys siitä, että jos nämä artistit esiintyisivät tänä päivänä, niin millaisen vastaanoton he saisivat. Olisiko ihmetyksen määrä sama vai ovatko äärimmäiset kehokuvat jo arkipäivää?

3.3 Miksikö siis sideshow?

Viehättävien ominaisuuksien määrittelemisen on ihmisille kulttuurillisesti ominaista ja jopa hyvin primitiivisellä tasolla voidaan rajata poikkeavat yksilöt pois joukosta. Erilaisuus on kuitenkin mielenkiintoista ja houkuttelevaa sekä herättää uteliaisuutta. Nykysirkus on valjastanut outouden tehokeinokseen vaikka ei ehkä mässäile sillä niin kuin entisaikojen kummajaisesitykset. Ilmeistä kuitenkin on, että ihmiskunta tarvitsee vieraaksi miellettyjä asioita nähtäväkseen. Katsotaan poikkeavuutta sitten yleisön seasta tai omalta kotisohvalta. Seuraavassa luvussa kerrotaan miten kummajaisviihteestä lopulta muodostui nykypäivän sideshow.

3.4 Kummajaisviihteen historia

Tämän opinnäytetyön selvitys sideshow'n nykypäivän tilasta elinvoimaisena taiteenlajina vaatii katsauksen sen historiaan, joka on todella moniulotteinen ja tapahtumarikas. Sideshow'n historia alkaa kummajaisesityksistä ja kehittyi omanlaiseksi esittävän taiteen muodoksi osaksi sirkusta. Osuus tästä historiasta tässä tutkimuksessa on lyhyt ja tiivistetty versio saadaksemme kuvan, miten menneisyyden kummajaisien esittelyistä on päästy sideshow-taiteeseen. Sideshow, friikkisirkus, after dark circus, cirque noir, ovat käsitteitä, joilla kuvataan jonkinlaisia painajaismaisia sirkusesityksiä, joita ihmiset kuitenkin oman uteliaisuutensa takia haluavat tulla katsomaan. Sideshow pitää sisällään kummajaisien esittelyä, ihmiskehon rajoja rikkovia fakiirisia temppuja, kuten esimerkiksi miekan nielentää tai lasimurskan päällä kävelyä. Kummajaiset eli niin sanotut friikit ovat kuitenkin alunperin määritelleet sideshow'ta. Samalla kun sideshow mahdollisti jopa pahasti epämuodostuneille ihmisille elinkeinon, niin se myös esineellisti heitä. Osaa friikeistä tämä esineellistäminen ei häirinnyt, vaan he kokivat itsensä elantonsa ansaitseviksi taiteilijoiksi. Poliittisen korrektiuden lisääntyessä epämuodostumien esittämisestä tuli paheksuttavaa ja sideshow alkoi muuttamaan muotoaan enemmän fakiirisempaan "kipusirkuksen" suuntaan. (Sutinen 2019, 35 ja 200.)

Sideshow'n mielletään alkaneen P. T. Barnumista, joka muistetaan historian suurimpana showmiehenä. Barnum aloitti uransa esittelemelällä orjaa Joice Hethiä, jota Barnum väitti 161-vuotiaaksi. Barnumin perustamat American museum ja Barnum & Bailey Circus toivat sideshown isoille yleisölle ja ihmisten tietoisuuteen. Sideshow'sta tuli oma taiteenalansa ja kummajaisista syntyi kuuluisia taiteilijoita, joita näkemään kansa jonotti. (Hartzman 2005, 1.)

Sideshow'n juuret ovat kuitenkin paljon kauempana kuin 1800-luvun Amerikassa. Egyptin hieroglyfeistä on löytynyt tietoa faaraoita hauskuuttaneista tanssivista kääpiöistä jo vuodelta 3500 eaa. Kummajaisien ja luonnonoikkujen ihmettelyä on ollut olemassa niin kauan kuin ihmiset ovat olleet uteliaita. Oli kyse soveliaisuudesta tai ei, jos vastaan kävelee polvenkorkuinen aikuinen, itseä pari päätä korkeampi jättiläinen, toisissaan kiinni olevat kaksoset tai täysin karvan peitossa oleva mies, niin kyllä meillä on olemassa tarve vilkuilla. Pitkään eläneestä kiinnostuksesta muotopuoliin ja poikkeamiin on olemassa merkkejä runsaasti luettavissa olevista vanhoista teoksista, kuten Gilgamesh, Egyptin kuolleiden kirja ja jopa Raamatusta löytyy hirviöitä Behemotista Leviataniin. Käsitys kummajaisista on siis ollut olemassa jo pitkään ja on mahdollista, että suurten eeposten kirjoittajat ovat saaneet inspiraationsa tosielämän kummajaisista ja friikeistä. (Sutinen 2019, 20–21.)

Viihdettä friikeistä

Epämuodostuneen lapsen syntymää keskiajalla pidettiin yleisesti jumalan antamana rangaistuksena eikä kummajaisilla ollut yhteiskunnassa paikkaa vaan heidän kohtalonsa oli yleensä traaginen. Hoveissa kuitenkin kummajaiset olivat suuressa suosiossa narreina ja usein hoveilla oli omat hovin suojeluksessa olevat hovikääpiöt ja kummajaiset. Tunnettuja hovikääpiöitä 1700-luvun Puolasta muun muassa Nicholas Ferry (kutsuttiin nimellä Bebe) ja Josef Boruwlaski (kutsuttiin kreivi Boruwlaski). Heidän kaltaisillaan "VIP-friikeillä" oli mahdollista järjestää hurjia tempauksia, joista he eivät joutuneet edesvastuuseen asemansa vuoksi. Lukuunottamatta hovikummaisista friikit olivat lähinnä puheenaihe jumalan rankaisemista ihmisistä ja pohdittiin asioita, kuten miksi jumala oli heidät luonut

ja oliko yhteen kasvaneilla kaksosilla yksi vai kaksi sielua jumalan pelastettavaksi (Sutinen 2019, 22-25).

Hovinarrit ja kummajaiset levittäytyivät hoveista kansan sekaan 1600-luvulla ja tästä alkaa varsinainen kummajaisnäytösten historia. Aikaisemmin keskiajalla erilaisissa tapahtumissa ja markkinoilla oli toki käyty esittelemässä kummajaisia, esimerkiksi epämuodostuneen lapsen vanhemmat saattoivat käydä esittelemässä lastaan rahaa vastaan, jollei ollut mitään muuta myytävää. 1600-luvulla kummajaisien suosion kasvu kansan viihteenä suureni ja alkoi kehittyä kiertäviä friikkiesityksiä. Tuolta ajalta löytyvät varhaisimmat kuuluisiksi tulleet friikit, kuten Lazarus Colloredo. Hänen kehossaan oli kiinni hänen surkastunut, mutta elossa oleva kaksoisveljensä Joannes Babtista. (Sutinen 2019, 28-29).

Luonto ei kuitenkaan luonut kysyntään nähden riittävästi kummajaisia, joten muun muassa Espanjassa tiedetään toimineen niin sanottuja ”lasten ostajia”, jotka ostivat pieniä lapsia ja yrittivät tyrehdyttää lasten pituuskasvua tai vääristää kehoa muulla tavalla (Hartzman 2005, 2, 56.) Nämä lapset myytiin sitten eteenpäin vetonauloiksi kummajaisesityksiin. Tiedetään myös, että jotkut vanhemmat yrittivät samaa myös paremman elämän toivossa, jos vaikka lapsi saataisiin myytyä hovinarriksi. Vaikka siis joillakin hovinarreilla elämä oli parempaa, mitä se olisi alkutekijöissään ollut, niin suurin osa kummajaisista oli kuitenkin kurioositeettimaisia kauppatavaroita (Sutinen 2019, 24-28).

1600-luvulla kummajaisviihteen kasvu johti alan järjestäytymiseen ja näin oli myös visuaalisesti ulospäin näyttävämpää. Suurien markkinoiden, kuten jo 1100-luvulla alkunsa saanut St. Bartholomew'n markkinat, tulivat tunnetuiksi 1600-luvulla friikkivetonauloistaan tai ihmiskurioositeeteista niin kuin siihen aikaan oli tapana sanoa. Markkinoilla mainostettiin ja pohjustettiin kummajaisnäytöksiä mitä hurjemmilla tarinoilla ja mainoslehtisillä, mikä oli yleinen narratiivi myöhemmälle friikkisirkukselle. Runoilija William Wordsworth kuvaili runoelmissaan Bartholomew'n markkinoita varsinaiseksi ”hirviöiden parlamentiksi”. Saksan Leipzigin markkinat oli myös tunnettu kummajaisviihteestään. Kummajaisesitykset alkoivat kiertää tuona aikana. Kiertueet saattoivat olla pienien ryhmien esityksiä, tai sitten yksittäinen kummajainen saattoi kiertää kyllä

oman impressaarinsa eli niin sanotun managerinsa kanssa. Yksi tunnettuja tuon ajan kiertäneitä kuuluisia kummajaisia oli raajaton Matthias Buchinger, joka osasi taitavasti kapitalisoida oman vammansa ja eleli mukavasti tuotoillaan. Friikeistä tuli ammattimaisempia esiintyjä ja näytöksillä pystyi jopa rikastumaan (Sutinen 2019, 31-35.)

Kulta-aika

1700- ja 1800-luku olivat varsinaisesti kummajaisesitysten kulta-aikaa. 1760-luvulla Englannissa ”Sirkuksen isäksi” tituleerattu Philip Astley perusti huvittelupaikan, jota pidetään ensimmäisenä nykymuotoisena sirkuksena. Tämän huvipaikan kylkeen muodostui instituutio sideshow, ”sivunäytös”, jossa esiteltiin eksoottisia eläimiä ja friikkejä. Yleisö kävi katsomassa sideshowesityksiä sirkus- ja ratsastusnäytösten välissä. Tämän johdosta kummajaisesitykset löysivät paikkansa myöhemmin sirkusteltojen vierestä ja mielletään sirkuksen groteskina tai makaaberina tyyllilajina (Sutinen, 2019, 32.)

Friikeille vakiintui suosion myötä muitakin esiintymispaikkoja, kuten anatomiset kuriositeettimuseot, lääketieteelliset näytökset, tivolit ja Saksassa 1800-luvun lopulla yleistyneet Tingeltangel -kabaree-esitykset. Tingeltangel on saksankielessä vähettelevä sana tarkoittaen vähäpätöisempää kiertävää kabareeta, joissa musiikki-, burleski-, ja sirkusesitysten lisäksi esiintyi myös friikkejä. Tingeltangel oli suosittu vaihtoehto hienostelevalle teatterille. Kuriositeettikabinetit, luonnonteatterit ja anatomiset museot pistivät näytteille elottomia niin kuin eläviäkin kummajaisia. Epämuodostuneita sikiöitä ja ruumiinosia palsamoitiin spriihin ja asetettiin näytteille. Muun muassa kuuluisa 1800-luvun puolivälissä Euroopassa kiertänyt parrakas nainen Julia Pastrana päätyi kiertämään balsamoituna kuoltuaan synnytykseen vain 26-vuotiaana. Pastranan synnytyksessä kuollut lapsikin kiersi äitinsä mukana balsamoituna. Pastrana pääsi haudan lepoon vasta 150 vuoden päästä kuolemastaan kierrettyään balsamoituna ympäri Eurooppaa. Museokokoelmia, joissa esiintyi

myös eläviä frikkeja voisi kutsua frikkisirkuksen "tieteellistetyksi" muodoksi. (Sutinen, 2019, 38, 39-41)

Kummajaisten Amerikka

Niin kuin Euroopassa kuin Amerikassakin oli esitelty kummajaisia jo kauan aikaa erilaisissa tapahtumissa ennen varsinaisia frikkisirkuksia. 1800-luvun alussa Amerikassa oli valtava anatomisten museoiden buumi, joka viihteellistyi enemmän kuin Euroopassa näin luoden pohjaa frikkisirkusesityksille. Muun muassa Gilbert "Doc" Spauldingin kiertävä esitys oli yhdistelmä museotavaraa, reliikkejä euroopasta sekä patsaita tunnetuista kummajaisista. Näin luotiin pohja modernimmalle frikkisirkukselle. (Sutinen 2019, 83).

Tieteellisyys kuriositeettimuseoissa oli lähinnä pintakiiltoa. 1840-luvulla aukesi laajamittainen suuri kuriositeettimuseo, jossa oli näytillä eksotiikkaa maailman joka kolkasta. Muun muassa "aito" merenneito, Fejee mermaid, joka ei oikeasti ollut kuin apinan vartalo liitettynä balsamoituun kalanpyrstöön. Lisäksi museossa oli useita eläviä frikkejä näytillä. Kuriositeettien todenperäisyydestä huolimatta museossa kävi paljon yleisöä, ja kun museo paloi 25 vuotta avaamisensa jälkeen, siellä kerrotaan käyneen yli 40 miljoonaa kävijää. Tämän museon, joka tunnetaan nimellä American museum, omisti P.T. Barnum. Museon palon jälkeen Barnum rakensi uuden museon, mutta aloitettuaan toimintansa tämäkin paloi parin vuoden kuluttua. Barnum ei lannistunut, vaan alkoi kiertää friikkiensä kanssa ja yhdisti voimansa 1880-luvun alussa James Anthony Baileyn kanssa ja näin syntyi Barnum & Bailey Circus. Barnum tunnettiin suurena friikki-imprensaarina ja jopa hänen kuolemansa jälkeen frikkisirkus pysyi osana Barnum & Bailey Circusta aina 1950-luvulle asti, jolloin friikkien käyttö sirkuksessa väheni huomattavasti. Vielä 1999 järjestettiin Barnum & Bailey sirkuksessa sideshow-esitys, jossa oli mukana kääpiöitä ja jättiläisiä. Sirkus lopetti toimintansa vasta 2017. (Hartzman 2005, 14–15; Sutinen 2019 84–85, 87).

1800-luvun loppupuolella huvipuistotoiminta alkoi kehittyä Amerikassa. Tunnetuin näistä huvipuistoista sijaitsi Coney Islandilla, jossa friikit olivat

suosituin kohde. Coney Island oli oikea friikkien keskittymä 1900-luvun alussa. Monet iäkkäämmät sideshow-tähdet tahtoivat eläköityä Coney Islandille, kun eivät enää jaksaneet kiertää kaupungista toiseen liikkuvissa friikkisirkuksissa. Huvipuistossa oli muun muassa kääpiöiden kaupunki Lilliputia, jossa työskenteli kolmisen sataa kääpiötä. (Sutinen 2019, 89)

1800-luvun alusta friikkisirkus oli kasvanut miljoonabisnekseksi 1900-luvun taitteeseen mennessä ja oli avannut ovet uusille ammattikunnille, kuten friikki-impessaareille eli friikkien managereille, jotka hoitivat esiintyjien talousasiat ja hallinnoivat esiintymisiä. Samalla oli friikkien välittäjiä, jotka etsivät uusia kummajaisia ja välittivät heitä eteenpäin friikkisirkuksiin. 1950-luvun sotien jälkeisessä maailmassa lääketieteen kehittymisen myötä friikkejä ei ehkä enää nähty mielenkiintoisina näyte-esineinä, vaan ihmisinä, jotka tarvitsevat apua vammansa kanssa. Useille friikkeinä esiintyville lääkäreiden tarkasteltaviksi joutuminen oli yksi pahimpia pelkoja. TV:n tulo hankaloitti myös kurioositeettialalla työskenteleviä, koska ihmiset pystyivät viihtymään omilla kotisohvillaan, eikä ollut tarvetta enää lähteä teattereihin tai sirkukseen. Friikkisirkusten estetiikkaa alettiin kyseenalaistamaan ja esitysten etiikka nosti päätään yhä enemmän. Siinä missä sirkus joutui muutoksen tielle, niin kummajaisten katsomisen kulttuuri muuttui. (Sutinen 2019, 91,115, 121.)

Uusi aika

1900-luvun alkupuoliskolla lääketieteen, ihmisoikeuksien nousun sekä elokuvan kehityksen myötä kummajaisten esittely alkoi katoamaan eikä sitä pidetty enää soveliaana viihdemuotona. Tämä johti niin sanottujen kotitekoisten friikkien eli kehonmuokkauksella, tatuoinneilla tai lävistyksillä varustettujen taitoesiintyjien yleistymiseen. (Sutinen 2019, 238.) Numeroista kuin miekannielentä, lävistystemput, human block head, lasimurskan päällä kävely tai piikkimaton päällä makaamisesta tuli sideshown vakiokalustoa. Yksi tunnetuimpia uuden ajan "sideshow-tirehtöörejä" on Yhdysvaltalainen Jim Rose, joka perusti sideshow-ryhmän yhdessä vaimonsa kanssa. Ensi esityksensä Jim Rosen sideshow teki

Lollapaloozassa Amerikassa vuonna 1992. Rosen show'ssa on perinteisistä sideshow-numeroista aina vähän astetta kuvottavampiin esityksiin. Näistä ääripää esityksistä mainittavia on "The amazing mr. Lifto", joka nosteli muun muassa silitysrautoja peniksessään olevan reiän avulla. Jim Rose loi uuden sideshowesiintyjien sukupolven, jossa esiintyjät loivat mitä oudompia performansseja eikä sideshow ollut enää millään tavalla sivussa. (Hartzman 2005, 271, 272.)

Vaikka uusi Sideshow otti muotonsa taitoon perustuvana outoutena, niin silti mukana saattoi olla niin sanottuja "oikeita friikkejä". 1980-luvulla Yhdysvalloissa Otis "Sammakkomies" Jordania kiellettiin esiintymästä kummajaisena, mutta Otis halusi puolustaa oikeuttaan esiintyä ja ansaita elantoaan. Otis pääsi Coney Islandille esiintymään ihmissätkäkoneena ja tätä pidettiin hänen ihmisoikeudellisena voittonaan. Otisin kädet olivat surkastuneet ja pystyi liikuttamaan vain muutamaa sormeaan ja hän oli vain 70 cm pitkä. (Sutinen 2019, 238.)

Kun sirkus kohtasi uuden ajan haasteet, voisi sanoa, että sideshow seurasi perässä. Vaikka menneiden aikojen friikkisirkukset ovat painuneet historiaan on niiden paikalle syntynyt uudenlaista sideshowta. Muun muassa Jim Rosen myötä sideshow otti paikkansa omanlaisena taiteenlajina fakiiriesitysten muodossa referoiden vanhojen sideshown esittämisen tyyliä. Samalla voi nähdä niin sairaalloisen lihavista, pitkistä ja lyhyistä ihmisistä kertovia monenlaisia televisio-ohjelmia, joissa ylistetään outouden toiseutta. Euroviisutkin ovat saaneet kritiikkiä esittäytymällä postmodernina friikkisirkuksena. Ensin lavalla nähtiin Suomen Lordin hirviöt, sitten eri eksoottisia kansallispukuihin pukeutuneita mummoja Venäjältä, kehitysvammaisten punkyhtye Pertti Kurikan nimipäivät Suomea edustamassa ja parrakas nainen Concita Wurst Itävallasta. (Sutinen 2019, 235.)

Yksi oman aikamme mainitsemisen arvoinen friikin tunnuspiirteet täyttävä hahmo on Michael Jackson. Kauneusleikkauksillaan, itse liikkeelle laittamillaan värikkäillä huhuilla sekä hänen ihonvärinsä muuttaneella vitligo-sairaudella Jackson teki itsestään modernin friikin. Itse asiassa 1800-luvulla friikkisirkuksissa esiintyi samaa sairautta sairastavia tummaihoisia ihmisiä esiintyen usein

”leopardipojan” roolissa, sillä sairaus saattoi tehdä ihon myös laikukkaaksi. Lisäksi kehonrakennuksen voisi mieltää vaalivan postmodernia friikkisirkusta. Entisajan voimamiehiin rinnastaen äärimmilleen viritetyt suonikkaat ihmisvartalot haastavat käsityksemme normaalista ja näin täyttävät outouden kriteerit. Esimerkki tällaiselle keholliselle toiseudelle on suomalainen Jari ”Bull” Mentula. Esimerkkejä sideshow’n estetiikasta ja esittämisen tavoista voi löytää niin fetissipornosta TV-ohjelmiin maailman vanhimmista ihmisistä. Voisi sanoa, että tuntemamme maailma on huolestuttavasti muuttumassa friikkisirkukseksi ja kuka vaan meistä voi esiintyä siinä. (Sutinen 2019, 243, 245–246, 249–252.)

4 TAPAUSTUTKIMUS HERR EMIL´S SHOCK CIRCUS

Tässä luvussa esittelen henkilökohtaisen tapaustutkimuksen ajastani sideshow-ryhmän klovnina. Tämä tapaustutkimus tukee päätelmiäni sideshowsta omanlaisena taiteenlajinaan ja kokemuksen perusteella sideshow on edelleen viitekehyseltään rinnastettavissa sirkus- ja varieteemaailmaan estetiikkansa puolesta. Herr Emil's Shock Circuksen kokosi kasaan Turun ammattikorkeakoulun Taideakatemiasta teatteri-ilmaisun ohjaajaksi valmistunut Toni Kandelin. Ryhmä koostui taideakatemian sirkusopiskelijoista ja muutamasta sirkusammattilaisesta. Ryhmää yhdisti yhteinen kiinnostus tutkia hyvän maun rajoja sideshow'n avulla ja tavoite oli luoda perinteisen sideshow'n konseptissa näyttävätkä sirkusta. Sirkuksen perinteistä fyysisen estetiikan ihailua haluttiin kyseenalaistaa tässä ryhmässä. Herr Emil's Shock Circus toimi vuosina 2012–2014 ja loi kaksi kokopitkää teatteriesitystä. Keikkapyyntöjen mukaan sideshow-numeroista räätälöitiin myös lyhyempiä esityskokonaisuuksia.

Itse karkasin sideshow'n maailmaan puhtaasta omasta mielenkiinnosta outoutta kohtaan. Oli mieltä kutkuttavaa ajatella, millaisen vastaanoton sideshow-ryhmä tulisi Suomen esittävän taiteen kentällä saamaan. Silloin viimeisin itselläni tiedossa oleva suomalainen sideshow-ryhmä oli Circus Mundus Absurdus, joka esiintyi vuosina 1999–2007 ja keikkaili yli 15 maassa ja kolmella mantereella (Kervinen, 2021). Mundus oli yksi iso inspiraation lähde Herr Emil's Shock Circukselle Jim Rosen lisäksi. Shock Circuksen oli tarkoitus täyttää pieni kolo sideshow'n marginaalitaiteessa ja tätä lähdettiin toteuttamaan teatterin keinoin, sirkusosaamisella. Artistit halusivat kokeilla rajojaan kipua ja vastenmielisyyttä sisältävien ohjelmanumeroiden kanssa.

Yhdessä ryhmä lähti miettimään, mitä oltaisiin valmiita tekemään, jotta yleisöstä saataisiin haluttu reaktio temppuihin. Yleisökoekaniineiksi joutuivat muut Taideakatemian sirkuksen opiskelijat, sillä harjoitukset pidettiin pääosin Sepänkadulla sirkuksen silloisissa koulutustiloissa iltaisin. Koeyleisössä tekemämme pikkustuntit muun muassa hiirenloukkujen kanssa saivat inhotuksen ja hämmennyksen reaktioita aikaan, joten oikeilla jäljillä temppujen kanssa oltiin.

Ryhmän ohjaaja teki paljon taustatyötä ennen ryhmän perustamista ja halusi sideshow'n perinteitä kunnioittaen luoda kaikille hahmot, joiden raflaavat taustatarinat värittivät esitystä. Ohjaaja itse otti tirehtöörin eli sen ajan impressaarin tehtävän kertoa näitä tarinoita kalmaisessa hahmossaan itse Herr Emilinä. Haastattelemani sideshow-artistin Lassi Tauriaisen hahmo Dr. Splintz oli englannin kuninkaallisen perheen äpärälapsi, joka oli päätenyt lävistämään itseään astetta erikoisempaan sirkusseurueeseen. Itse sain tehtäväkseni ryhmän klovnina täyttää kummajaisen rooli, ruman kumarassa kulkevan klovnihahmon Mishkan hahmossa. Mishkan tarina jäi yleisölle yleensä mysteeriksi, mutta hahmon viitattiin olevan kotoisin Siperiasta. Mishkaa luodessa hahmolle tuli ominaiseksi liikkua kumarassa keinuen niinkuin oikea kyyryselkäinen ja ennakkoon perehdyinkin tämän kaltaisiin hahmoihin liikemateriaalia etsiessä. Lisäksi hahmo oli mykkä. Hahmo puettiin ylisuuriin suoriin housuihin, jotka vedettiin mahdollisimman korkealle, liivi oli mahdollisimman pieni ja päähän vedettiin sukkahousumyssi, josta vedettiin läpi pari hiustupsua. Maskeeraus oli hyvin työläs ja sen tekeminen kesti noin tunnin, sillä Mishka maskeerattiin niin, että kasvot olivat kalman kalpeat ja toinen silmä tehtiin sokeaksi. Tähän maskiin kului paljon arpivahaa ja geelivertä, jotta lopputulos saataisiin mahdollisimman ällöttäväksi ja realistiseksi. (Kuva1.)

Kuva 1 Mishka keikalla. Kuva: Sini-Charlotta Ahlqvist

Kun hahmot oli suunniteltu kullekin esiintyjälle, niin alkoi numeroiden harjoittelu. Ensimmäinen kokopitkä esityksemme ”Suitable for sensitive people” sai ensi-iltansa alkuvuodesta 2013. Esitys sisälsi hiirenloukkuja, poskien lävistystä, ketjuakrobatiaa, veitsijongleerausta, tulennielemistä ja harjanvarsien katkomista ihmisvartaloon. Vaikka aiheet numeroille aluksi kuulostivat hurjilta, niin harjoittelu aloitettiin maltilla ja yllättävän vähillä loukkaantumisilla löydettiin tekniikat, joita yleisön eteen vietiin. (Lassi Tauriainen, 2021) Niin kuin Tauriainen haastattelussa kertoo, että kokeilunhalua oli, mutta ”keulimiselta” oli vältytty. Vähän kevennettyjäkin numeroita oli kuten klovninumeroni hulavanteiden kera ja numero cyr-renkaalla, vaikka artistiin nitattiinkin vessapaperia ennen kuin numero alkoi. Suitable for sensitive people sai hyvän vastaanoton vaikka yleisö kokikin monenlaisia tunnetiloja esityksen aikana. Esitys oli ensimmäinen kokeilu sideshown parissa ja pian Kandelinin päässä alkoi muhimaan toinen showkokonaisuus.

Toinen esityskokonaisuus ”You shock me all night long” vuonna 2014 sai uusina sideshow-numeroina kipinäsuihkun sekä loisteputkisängyn. Artistit kävivät kylpemässä kipinäsuihkuissa, joka saatiin aikaiseksi hiomakoneella metallinpalasta. Loisteputkisänky oli sängyn muotoon aseteltuja loisteputkia puutelineeseen, jonka päälle artisti heitettiin, loisteputket särkyivät ja artisti tippui lattialle sirujen sekaan. Herr Emil’s Shock Circus toimi kaksi vuotta. Se esiintyi niin kokopitkillä esityksillä kuin pienemmillä lyhennetyillä kokonaisuuksilla, teki kiertueen ja viimeiseksi esiintyi Future Circus festivaaleilla elokuussa 2014. Esiintyjät hajaantuivat eri puolille Suomea ja Eurooppaa sirkuskouluihin tai työn perässä. Esitysten uudelleen lämmityksestä on ollut puhetta, mutta sille tasolle se on toistaiseksi jäänyt.

Inhotusta herättävien numeroiden sekaan haluttiin sekoittaa myös sirkustekniikkaa. Kaikilla Herr Emil’s Shock circuksen esiintyjillä oli omat sirkustekniset päälajinsa ja niitä käytettiin runsaasti hyödyksi esityksiä rakentaessa (kuva 2). Esityksiin päätyneitä sirkuslajeja olivat muun muassa jo aiemmin mainittu cyr-rengas, akrobatia sekä jongleeraus. Tämän perinteisen sirkuksen vahvan läsnäolon vuoksi halusimme nimenomaan nimittää

ryhmäämme sekä tyylilajia shokkisirkukseksi, joka mielestämme oli kuvaava termi tälle hybridimalli sideshow-alatyylilajille. Ryhmän shokkisirkus oli samaan aikaan hatun nosto perinteiselle sideshow'lle ja mahdollisuus sirkusartisteille tutkia oman alansa erityislaatuisempia puolia.

Kuva 2. Herr Emil's Shock Circus. Henkilöt vasemmalta oikealle: Mika Formunen, Lauri Tuhkanen, Hedda Liukkala, Jori Reunanen, Toni Kandelin, Teemu Skön, Rasmus Witikka, Mia Toivola ja Lassi Tauriainen. Kuva: Aatu Keränen.

Herr Emil's Shock Circuksen esiintyjistä cyr-artisti Hedda Liukkala on ottanut mukaansa ryhmän hajoamisen jälkeen esityksiinsä kehonsa niittausta, Teemu Skön edelleenkin jongleeraa kirveillä ja kieriskelee hiirenloukuissa. Tauriainen on pitänyt yllä sideshow-numeroitaan ja esiintyy lasimurskanumerollaan ja human block headina sirkusartistin ammatin ohella. Tauriainen esiintyi FOX-kanavalla ennätystehtaassakin vuonna 2020 tehden ennätyksen korkeushypyssä lasimurskan päälle.

5 KYSELYTULOKSET

Jos ja kun halutaan puhua nykypäivän sideshow'sta koen, että parhaiten sitä kuvailevat alansa ammattilaiset. Tämän vuoksi koostin puolistrukturoidun kyselyn kolmelle valikoidulle Suomessa toimineelle ja toimivalle artistille. Kyselyt toteutettiin sähköpostitse. Valitsin artistit erilaisista tunnetuista konsepteista ja nämä ovat Herr Emil's Shock Circuksesta tuttu Lassi Tauriainen, Sirkus Finlandiassakin esiintynyt miekannelijä Lucky Hell ja Circus Mundus Absurduksen perustajajäsen Antti Kervinen. Muotoilin kysymykset (liitteet 1-2) koskemaan heidän henkilökohtaisia kokemuksiaan ja näkemyksiään sideshow'n tekijöinä sekä heidän kauneuskäsitteitään. Koen nimenomaan estetiikan erottavan sideshow'n varsinaisesta sirkuksesta ja halusin selvittää kokevatko nämä ammattilaiset samoin.

5.1 Lassi Tauriainen

Lassi Tauriainen päätyi esiintyjäksi Herr Emil's Shock Circukseen vuonna 2012. Tauriainen päätyi ryhmään mukaan omasta kiinnostuksesta kehonsa rajoja kohtaan. Avoimin mielin Tauriainen kokeili erilaisia fakiirisia numeroita, kuten lävistystemppuja, mutta päätyi loppujen lopuksi lasimurskaesitysten pariin. Ensin hän kokeili kaikenlaista, mutta jos reaktio yleisössä ei ollut toivottu, niin sellaiset temput hän jätti nopeasti pois esityksistä. Esiintymiskokemuksen karttuessa Tauriainen koki, että sideshown estetiikasta tuli yhä tärkeämpää. Koska esiintymistyyli oli todella absurdia ja humoristista "rajua slapstickia", niin harvemmin yleisö pahoitti mieltään tai järkyttyi merkittävästi. Tauriaisen mukaan päälimmäisinä tunteina yleisöstä välittyi inho, pelko sekä mielenkiinto.

Tauriainen määrittelee sideshown olevan katsojan kulttuuriin verrattuna oudon tai epäluonnolliseksi koetun kehon ominaisuuden tai taidon esittämistä vahvasti dramatisoiden. Tauriaisen mielestä perinteisempi sideshow sijoittuu nykypäivänä marginaalitaiteeksi, mutta sideshow'lle tyypillisiä elementtejä voi nähdä erilaisissa esityksissä ja jopa TV:ssä. Vaikka hän kokee erilaisuuden olevan

kauneutta, niin hän ei pidä sideshow'n perinteisen estetiikan olevan välttämätön kyseistä taiteenlajia esitettäessä. Inhon tunteita herättäviä temppuja voi esittää myös kauniisti.

5.2 Lucky Hell

Lucky Hell on Australialaissyntyinen maailmaa kiertänyt miekannielijä, jonka ammattimainen ura alkoi vuonna 2012. Kun Hell aloitteli uraansa hän ei ollut täysin varma voisiko miekannielennästä tehdä oikeasti uraa, mutta hyvien suhteiden avulla hän pääsi alkuun. Hellin uran alussa epätavalliset numerot kuten fakiiriesitykset tai tuliesitykset olivat isommissa sirkusesityksissä tai varieteissa harvinaisempia puhumattakaan naispuolisesta miekannielijästä. Hell kokee Instagramin mahdollistaneen monipuolisen markkinoinnin ja nykypäivänä erikoisemmista esityksistä on runsaammin tarjontaa. 2020 Hell oli esiintymässä sirkustaiteilijana Sirkus Finlandian kiertueella.

Hell ei tunne olevansa enää sideshow-esiintyjä, koska on poistanut esityksistään shokeeraavat asiat kuten: lävistys- fakiiri- tai lasimurskatemput. Silti, vaikka hän nykypäivänä esiintyy vain miekannielijänä, niin yleisössä joku saattaa peittää silmänsä hänen esityksissään. Hellin mielestä sideshow nykypäivänä ei ole enää negatiivissävytteistä friikkien esittelyä vaan enemmän taitoon perustuvaa esiintymistä. Vieläkin silti omanlaisena tunnustettu esiintymistyyli linkittyneenä sirkusmaailmaan.

Lucky Hellin mielestä kauneus rakentuu jokaisen oman mielikuvituksen mukaan. Kauneus on hänen mielestään käsitteenä yksi häilyvimmistä. Esittävissä taiteissa kuitenkin tekniikka, kehon asennot sekä koreografiat palvelevat tietynlaista tyyliä, jonka koemme kauniiksi. Hell kuitenkin perustaa oman kauneuskäsitteensä erilaisuuteen, tuo se yleisön kasvoille sitten kauhua tai ihastusta. Hell on perustanut oman markkinointistrategiansa näyttäytyen glamourina, seksikkäänä ja jopa söpönä esiintyjänä vaikka tekisikin lavalla hurjia temppuja. Näin hän saa luotua mielenkiintoisen vastakkainasettelun karmeammillekin numeroille.

5.3 Antti Kervinen

Antti Kervinen on vuonna 1999 perustetun Circus Mundus Absurdus sideshow-ryhmän perustajajäsen. Circus Mundus Absurdus sai alkunsa Tampereen Taiteen ja Viestinnän oppilaitoksen opiskelijoiden taideprojektina. Kervisellä oli jo nuorisosirkustaustastaan vähän kokemusta jo lasimurska- ja piikkimattotempuista, joita hän oli jo tehnyt 13-vuotiaana. Lisäksi hänellä oli taustaa taikuudessa. Alussa ryhmässä oli erilaista osaamista, mutta varsinaisia opettajia sideshow-tempuille ei ollut, joten tietoa haettiin tempuihin Houdinin kirjoista ja ammattilävistäjiltä. Ryhmän ajatus oli, että esiintyjät olisivat mahdollisimman monipuolisia ja Kervinen teki itsekin useita lajeja kuten: lasimurskalla hyppimistä, piikkimatolla makaamista, tulennielentää, human block head numeroita ja tasapainotteli esimerkiksi lekaa leukansa päällä.

Kervinen kertoo esiintymisen Circus Mundus Absurduksessa olleen hienoa, vaikka esityksistä toipuminen vei oman aikansa. Toiminta rahoitettiin pääasiassa keikkapalkoilla paria viimeistä esitystä lukuunottamatta ja aluksi keikkapaikkoina tomivat baarit sekä klubit, myöhemmin festivaalit ja yksityistilaisuudet. Ryhmällä oli tavoite lukeutua maailman parhaiden joukkoon alalla ja tehdä se omaleimaisesti hyvällä energialla. Ensin yleisö koostui taideopiskelijoista, mutta myöhemmin ryhmä saavutti vahvan fanipohjan. Esityksissä yleisöstä välittyi ihmetys tempuja kohtaan ja koska esiintyjillä oli vahva läsnäolo lavalla niin parhaimmillaan esitykset olivat suorastaan hurmosmaisista. Circus Mundus Absurduksen ideana oli alusta asti yhdistää eri taiteenlajeja ja ryhmä on ammentanut esityksiinsä materiaalia muun muassa, teatterista, sirkuksesta, fetissikulttuurista, burleskin visuaalisesta maailmasta, mykkäelokuvista ja butoh-tanssista. Tarkoitus oli tehdä jotain aivan muuta kuin perinteistä sideshowta. Vaikka Kervinen ei itse enää esiinny, niin hän kokee olevansa sideshow-artisti, joka tarjosi ihmisille irtiottoja matkalle ihmeelliseen maailmaan.

Kervinen kertoo pitävänsä kauhun maailmaa sekä monia muita rumiksi miellettyjä asioita kauniina ja sirkuksen korostettua fyysisyyttä ja estetiikka jopa tylsänä. Kervisen mukaan sideshow-esitys haastaa katsojansa kauneuskäsitteet sekä

tarjoaa näkökulmaa kauneutta korostavaan maailmaamme ja parhaimmillaan kertoo ruman ja rosoisen olevan myös kaunista. Jos esiintyjä esiintyy intohimoisesti ja on kuin kotonaan lavalla niin se on kaunista.

5.4 Ammattilaisten näkemys sideshow'sta

Artistien näkemykset sideshow'sta yhtenivät mielipiteeseen, että taiteenala on perinteisessä mielessä nykyään marginaalissa, mutta löytänyt paikkansa muun muassa nykysirkuksesta, TV:stä tai tatuointimessuilta. Heidän näkemyksistään nousi asioita kuten yleisön kauneuskäsitteiden haastamista, outouden tutkimista ja taitoon perustuvaa esiintymistä. He käyttävät sideshow'n mahdollisuuksia hienovaraisesti, eivätkä mässäile niillä.

Kaikki artistit olivat sitä mieltä, että sideshow'n kummajaiset on nykyään korvattu fakiirisella friikkeydellä eli niin sanotuilla kotikutoisilla friikeillä ja esiintyminen on muuttunut enemmän taitoperäisemmäksi. Yhteistä kyselyyn vastanneilla artisteilla oli myös se, että he pitävät erilaisuutta viehättävänä sekä kiinnostavana ja tästä syystä ovat päätyneet alalle. Ammattilaisten vastaukset ovat yhtämielisiä opinnäytteen tietoperustan kanssa, joka esiteltiin luvussa 3. Asiat kuten historian vaikutus, yleisön shokeeraaminen, kulttuurin määrittämä etiikka nousivat esiin kyselytuloksissa.

Ammattilaisten tarkoituksena uriansa aloituksessa ei ole ollut luoda perinteikästä sideshow'ta, vaan etsiä uusia avauksia esittävän taiteen kentälle ja haastaa olemassa olevaa esiintymisen estetiikkaa sideshow'lle ominaisin keinoin. Heidän esityksissään sideshow'n määrittely on jätetty katsojan vastuulle ja todennäköisesti jos katsoja ei ole sideshow'hun perehtynyt, niin aikanaan mielipahaa kylväneet viitteet kummajaisviihteeseen saattavat jäädä täysin huomaamatta. Ammattilaiset itse tosin tuntevat sideshow'n genren hyvin.

6 LOPUKSI

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kartoittaa, miten sideshow näyttäytyy nykypäivän Suomen sirkuskentällä. Tutkimuksesta tulee ilmi, että tällä hetkellä sideshow vaikuttaa olevan nukkua taiteenala Suomen sirkuskentällä ja perinteisessä mielessä ehkä kadonnut. Kyselytutkimuksesta myös ilmeni, että sideshow'n parissa työskentelevät artistit osaavat työskennellä alansa puitteissa hienovaraisesti eikä lähtökohtana näin ole yleisön järkyttäminen ja pelottelu. Sideshow'lta on lainattu elementtejä ja artistit näkevät tyyllilajin mahdollisuutena haastaa esiintyvän taiteen estetiikkaa. Sideshow'n historia ja korrektaus on keskusteluja herättävää ja omasta mielestäni on nykyaikaista pohtia, mitä on sallittua lavalla esittää. Nykysirkus on omaksunut sideshow-elementit tehokeinoina, ja lävistys- sekä tatuointikulttuuri on hyödyntänyt rosoisen sideshow-estetiikan lähes sellaisenaan. Tästä voidaan olettaa friikkeyden puhuttelevan nykypäivän eri tavoin kehonmuokkausta harrastavia massasta erottujia.

En usko, että sideshow on yksittäinen esiintymisen tyyli, joka on kadonnut, vaan koen sen olevan osa suurempaa ilmiötä, uteliaisuutta erilaisuutta kohtaan sekä osa sirkuksen historiaa. Opinnäytetyö vastaa tutkimuskysymyksen aikomukseen määrittellä sideshow'n käsitettä ilmiönä. Opinnäytetyön pohjalta voidaan todeta, että sideshow'n käsite muokkautuu aikakauden, kauneuskäsitteiden sekä kulttuurin vallitsevan etiikan mukaan. Mikä ennen on esitetty sirkusesitysten ohessa sideshow'na, on tehnyt pesäeron kummajaisviihteeseen sulautuen nykysirkukseen ja näyttäytyy meille uudenlaisena friikkiesityksenä. Erilaisuuden ihmettely on kaikille ominaista, mutta sideshow-viitteet esimerkiksi nykysirkusesityksissä jää katsojalla helposti huomioimatta, jos perehtyneisyyttä sideshow'n historiaan ei ole. Joten historian katsaus opinnäytteessä on tarjonnut tärkeän viitekehysten tutkimukselle.

Omaehtainen tapaustutkimus todentaa, että sideshow-elementeille esimerkiksi sirkuksessa on kysyntää. Herr Emil's Shock Circus mahdollisti "shokkisirkuksen" harjoittelun ja esittämisen kokeilun usealle artistille, joista monet jättivät

sideshow-tekniikoita omaan taiteelliseen repertuaariinsa. Itselleni Herr Emil's Shock Circus kasvatti näkemystäni sideshow'sta ja sai minut pohtimaan shokeeraavien temppujen tehokeinoisuutta ja inspiroi minut perehtymään aiheeseen opinnäytetyössäni. Koska työskentelin sideshow-ryhmän klovnina ja perehdyin opinnäytetyössäni kyseiseen taiteenalaan, niin mielestäni tulee nostaa esiin eri narratiivien ja konseptien ymmärtämisen tärkeys. Vaikka jotkut asiat ilmenevät tabuina, niin niistä on tärkeää pystyä keskustelemaan, eikä aliarvioida ihmisten kykyä käsitellä asiakokonaisuuksia. Näin ollen voidaan löytää uusia näkökulmia tarkastella ilmiöitä ja oppia suodattamaan epäkorrekteilta tuntuvia aiheita.

Jatkotutkimusaiheina näen runsaasti vaihtoehtoja. Tämä opinnäyte keskittyy lyhyen historiakatsauksen lisäksi erityisesti Suomen sideshow-kenttään. Opinnäytteen kyselytutkimus oli tietoisesti rajattu pieneksi, mutta näen tässä mahdollisuuden laajempaan ja kattavampaan tutkimukseen erityislaatuisten taiteen tekijöihin Suomessa. Sideshow'n aiheita voisi lähestyä myös painottaen näkökulmassa esimerkiksi kauneushanteisiin, kulttuuriseen etiikkaan, esiintyjien ihmisoikeuksiin, fakiiristen temppujen turvallisuuteen ja yleisökokemuksiin.

Kummajaiset ovat olleet ihmetyksen kohteena jo ennen ajan laskun alkua ja ovat toimineet inspiraation kohteina muinaisissa eepoksissa. Oli kyse sitten ylemmän voiman rankaisusta tai lahjasta, niin epämuodostumat ovat aina herättäneet ihmisissä uteliaisuutta ja epävarmuutta. Sideshow'n historia omanlaisenaan esittämisen muotona on verrattain lyhyt, mutta erilaisuuden esittely ja sen kiinnostavuus on paljon vanhempi ja laajempi konsepti ihmiskunnan historiassa. Voisi sanoa, että sideshow'n ilmentämä erilaisuusilmiö on ollut aina olemassa ja on edelleen läsnä yhteiskunnassamme. Itseltään voisi kysyä, onko Sairaalloisen Lihavien tai Ripley's Believe It or Not kaltaisten ohjelmien seuraaminen kovin kaukana sideshow-esitysten katsomisesta. Milloin tällaisten ohjelmien esittämisestä tulee epäsoveliaista?

LÄHTEET

Cambridge sanakirja. Viitattu 10.3.2021.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sideshow>

Friedman, D.; Jillette, P. & Bidus, K. 2010. *Drew Friedman's Sideshow Freaks*. New York: Blast Books Inc.

Gallese, V. 2011. Intersubjektiivisuus neurotieteen näkökulmasta. Ruumiillinen jäljittely ja sen merkitys intersubjektiivisuudessa. *Psykoterapia* 30 (1), 4–17. Viitattu 25.2.2021. <https://www.psykoterapia-lehti.fi/tekstit/gallese111.htm>

Hall, S.; Lehtonen, M. & Herkman, J. 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Hartzman, M, 2005. *American Sideshow. An encyclopedia of history's most wondrous and curiously strange performers*. New York: Penquin Group Inc.

Hell, L. 2021. Kyselytutkimus

Kervinen, L. 2021. Kyselytutkimus

Kuisma, O. 2010. Kauneus. Viitattu 17.11.2020. <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/kauneus>

Pitkänen, R. 2009 "Miten evoluutio selittää esteettisiä mieltymyksiä". *Tieteessä tapahtuu*, 27(2). Viitattu 22.3.2021. <https://journal.fi/tt/article/view/1788>

Purovaara, T. & Circo – Uuden sirkuksen keskus 2005. *Nykysirkus : aarteita, avaimia ja arvoituksia*. Helsinki: Like.

Rekiaro, I. & Robinson, D. 2004. *Suomi-englanti-suomi-sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.

Rose, J. & Rossi, M. 1996. *Freak like me : inside the Jim Rose Circus sideshow*. London: Indigo.

Salusjärvi, A. 2014. Ihannevirtalo. Viitattu 22.3.2021. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/11/28/ihannevirtalo>

Sutinen, V.J. 2019. *Kääpiöistä kolosseihin –Kummajaisten historia Suomessa*. Helsinki: Into.

Tauriainen, L. 2021. Kyselytutkimus

Tikkanen, H. 2020. Podcast Tiedetrippi, Psykopaatit keskuudessamme.Podcast. Tiedetrippi. Viitattu 25.2.2021. <https://areena.yle.fi/audio/1-50642507>

Toivola, M. 2012-2014. Omat kokemukset sideshowryhmän klovnina.

Tousley, N. 2008. The biggest little stars under Cirque du Soleil's big top. Calgary Herald. Viitattu 2.12.2020. <https://www.pressreader.com/canada/calgary-herald/20080816/282196531741054>

Kysely Englanniksi

1.Name?

2.Discipline?

3.How long have you performed with your discipline?

4.How was performing when you started your career? How is it now?

5. How people react to your shows?

6.Have reactions changed during your career?

7. What do you think is Sideshow?

8. Do you consider yourself as a sideshow artist?

9. What do you think is beauty in performing arts?

10. Does the beauty change or disappear in sideshow-style acts?

Kysely Suomeksi

1. Nimi?
2. Sideshow-ryhmä, jossa esiinnyit ja “päälajisi”?
3. Miten päädyit sideshow ryhmään ja miten tekemään päälajejasi?
4. Miltä esiintyminen sideshow-ryhmässä tuntui ja muuttuiko tuntemukset uran edetessä?
5. Miten ihmiset reagoivat tai vastaanottivat esitykset?
6. Koetko sideshown vielä elinvoimaisena taiteenlajina?
7. Mitä mielestäsi on sideshow?
8. Koetko olevasi sideshow-artisti?
9. Mitä on mielestäsi kauneus esiintyvissä taiteissa/sirkuksessa?
10. Katoaako kauneus sideshow-tyylisissä esityksissä.